

PER UNA POLÍTICA HEMEROGRÀFICA CATALANA

JOSEP MARIA FIGUERES I ARTIGUES

1. La conservació dels periòdics, de les revistes, dels primers fulls volanders, de les anònimes *Novas*, de la premsa de guerra i de l'exili, en definitiva, de la rica premsa catalana feta ací o a Mèxic o a l'Argentina, de les grans revistes il·lustrades, de la plèiade de fulls religiosos, etc., és una labor d'extraordinària importància cultural, atès que es parla d'un patrimoni per recuperar que ratlla, amb escreix, la xifra dels quinze mil títols i que arriba, potser, a les tres mil capçaleres vives, si hi incloem tots els butlletins i fulls del dens teixit associatiu del país. D'aquesta premsa, la viva no preocupa gaire; tenint el Dipòsit Legal, és forçós que existeixi a l'Hemeroteca Nacional, i, si no és catalogada, almenys és conservada, la qual cosa ja és molt important —com ho era la Biblioteca Real,— que, arran de la censura i del control bibliogràfic, ens ha fornit molts exemplars de la producció llibresca del s. XVI. Més problemes presenten les publicacions des del segle XVI fins al 1982. No en tenim ni l'inventari fet. Dels existents, els hemerògrafs locals o sectorials que han cercat les publicacions posen aquest «error fatal» en informàtica que és: «No n'hem trobat cap exemplar a les biblioteques consultades».

Potser ja no hi som a temps, però caldria efectuar una profunda labor de recerca i conservació. Casos com el de la val·lenca Impremta Castells, que va conservar la premsa d'un segle, gràcies a la seva sensibilitat cultural, i l'Institut d'Estudis Vallencs, que ha tingut cura de microfilm-la i alhora ha fomentat que estudiosos com Joana Vives en fessin el repertori i el mateix IEV l'edités en una admirable labor, tal com ha explicat el professor i doctor Antoni Gavaldà en les recents 1es Jornades d'Història de la Premsa, no creiem que siguin l'únic en un país on els erudits locals i el col·leccionisme sempre s'han donat la mà. Pensem, aleshores, que caldria efectuar una profunda labor que fixaríem en els punts següents: elaboració del cens general de la premsa, acció de protecció dels materials exis-

tents, establiment d'un catàleg de situació, acció dels títols que falten i establiment de l'Hemeroteca Nacional com a eix central d'aquesta labor i del potenciament d'altres, com la promoció d'índexs de buidatges, edició de repertoris, intercomunicació d'hemeroteques del país, etc. L'objectiu de la present nota és, doncs, col·laborar amb una reflexió oberta en el procés nacional de conservació del patrimoni.

En el món actual, la importància que té la documentació és evident quan aquesta és periòdica, perquè implica continuïtat i, per tant, un alt volum d'informació i molts metres lineals, amb el cost pertinent —relligats, instal·lacions, personal, espai, etc.—, i quan l'esperit de conservació és d'exhaustivitat ens trobem amb un cúmul de dificultats que només l'ajuda d'un pressupost generós pot adequar. La informatització, per exemple, és una eina imprescindible, i només amb una política governamental decidida poden abocar-se els recursos pertinents per a obtenir els resultats que la comunitat científica i cultural espera dels poders públics en relació amb l'apartat que ens pertoca.

En la present nota intentarem d'esbossar alguns aspectes que són bàsics per al desenvolupament d'una política hemerogràfica en el cas català.

El fet d'estudiar aquesta problemàtica des del 1984 i, ahora, ser l'única persona no lligada a cap hemeroteca que forma part de la Comissió Hemeroteca Nacional del Departament de Cultura en les sessions per a l'estudi, l'anàlisi i l'elaboració de la Llei del sistema bibliotecari de Catalunya i, finalment, ser usuari habitual de les hemeroteques de Catalunya i arribar a conèixer el seu funcionament, no només des de la perspectiva teòrica sinó de la pràctica de simple usuari, ens permet de poder escriure sobre la qüestió des d'una posició àmplia i no lligada a cap criteri preestablert. Ens ha encoratjat encara més en aquesta reflexió l'aportació d'historiadors de Barcelona, com Susana Tavera, o de Tarragona, com Sabaté, els quals, en la seva reflexió crítica en veu alta, han demanat més pressupostos per a les nostres hemeroteques quan els representants de les hemeroteques de Barcelona, Bellaterra, Tarragona, etc., han explicat les interessants aportacions i objectius de la seva labor. Els historiadors i usuaris han insistit en les necessitats de catalogació i recerca, d'ampliació de col·leccions i de protecció, microfilmació, etc., i en la facilitació d'unes millors condicions per a la recerca. Els responsables d'hemeroteques no poden fer créixer els pressupostos, i ací hem de veure'ls com les primeres víctimes, i no com els responsables, tot i que ells són «qui donen la cara». Els historiadors hem de deixar la crítica de passadís entre classes i també donar la cara dient que cal

una política hemerogràfica a Catalunya, que les autoritats culturals ja està bé de fer teatres i sales d'exposicions monstruoses per a l'art forani, i ho diem a títol estrictament d'exemple exempt de crítica. Tanmateix, cal que sapiguem el nostre patrimoni, que el conservem i, ai las, que n'obtinguem allò que potser mai no trobarem, de la revista barcelonina *La Lid*, en castellà i de tauromàquia, fins a *La Madre de Familia*, de Narcís Monturiol, ambdues del segle passat, i exponents de tantes i tantes revistes, cosa que no ens cansarem de repetir, que si no busquem nosaltres, ningú no ho farà.

2. En primer lloc, sobta de trobar la dispersió i la manca de dades mínimes imprescindibles. L'exemple del que convé fer, el tenim molt proper. Ja el 1952 Florentino Zamora Lucas i María Casado Jorge van elaborar l'obra *Publicaciones periódicas existentes en la Biblioteca Nacional* (Madrid, Ministerio de Educación Nacional, 1952), on es detallaven en 717 pàgines els títols de publicacions existents, els anys conservats i la signatura; a més, s'indicava el subtítol, la ciutat, la periodicitat i un número d'ordre per a la localització d'aquestes dades gràcies als útils índexs finals.

A França, a més d'uns utilíssims repertoris que apleguen tota la premsa, departament per departament, ens trobem també amb obres genèriques com el *Catalogue collectif des périodiques du début du XVIIe a 1939 conservés dans les Bibliothèques de Paris et dans les Bibliothèques universitaires des Départements* (París. Bibliothèque Nationale. 1967-1977 i reimpressions del 1977 al 1982). En aquesta obra llegim en l'«Avant-propos» a cura de France Pascal, conservador de la Biblioteca Nacional.

Ce catalogue recense par ordre alphabétique un choix d'environ 75.000 périodiques françaises et étrangères conservées à la Bibliothèque Nationale et das 70 autres grandes bibliothèques de France.

I no ensensem que una obra monumental com aquesta, cinc mil pàgines amb setanta-cinc mil títols, fos a cura d'un equip també monumental: a la Biblioteca Nacional (BN) hi treballaren a l'inici només dues o tres persones; la labor és el resultat de molts anys de feina. Ja el 1938 s'ajuntaren els equips de la BN i de la Sorbona i foren tretze persones, però després de la pausa bèl·lica es remprengué la labor, i les energies de molts professionals s'hi abocaren com M. Féodoroff durant quinze anys. L'obra comença amb una edició policopiada de cinquanta exemplars el 1939 i acaba amb reimpressions que són sol·licitades d'arreu el món. També és interessant d'aquesta obra la metodologia, que marca i que serveix de model per

a exemples similars. No ens volem estendre en aquesta modèlica aportació, ja que n'hi ha d'altres, com el *Répertoire de la presse française*, publicat també per la BN el 1958, que ha arribat, en dos volums, a la sisena edició. També és una extraordinària aportació, i se'l coneix en l'ambient com «Le Raux», ja que fou degut al treball d'H. F. Raux. Aquesta obra, que facilita 20.400 informacions, i l'anterior són dues eines bàsiques que prestigien la bibliografia i l'hemerografia franceses i són mereixedores de còpies i adaptacions en altres cultures.

3. Sembla clara, aleshores, que una de les primeres i urgents mesures a efectuar seria establir el cens general de la premsa catalana o, millor dit, de la premsa editada a Catalunya, per a no caure en confusions terminològiques, ja que si bé considerem que premsa catalana és la feta en llengua catalana, la premsa editada, en llatí, anglès o castellà a Catalunya és bàsica i importantíssima per a la nostra cultura; però, malauradament, tots els esforços, de Josep Pella i Forgas fins a Rafael Tasis i Joan Torrent, passant per Josep Bertran i Pijoan i Joan Givanel i Mas, s'han polaritzat en la premsa editada en llengua catalana. I ens cal conèixer tota la premsa en francès del començament del s. XIX, les diverses en llatí del final del s. XIX i les d'ara en alemany i anglès per al turisme, i les fetes en castellà des del segle XVI fins avui. Tot aquest fons és part del patrimoni cultural català, i l'hem d'inventariar, localitzar i fixar-ne la situació, tal com els francesos ens han mostrat des d'Hatin, a mitjan segle passat. Només per aquest camí inicial podrem efectuar una política de compres i adquisicions, una política de recerca tot apel·lant als col·leccionistes del país per cercar allò de què no disposem en cap biblioteca pública; només amb la primera etapa, que és el catàleg general, podrem arribar en aquesta segona fase, ja de completar llacunes.

Una tercera labor seria el buidatge de determinats títols amb una catalogació específica. La quarta, el conjunt de mesures proteccionistes que vetllarien per una conservació d'exemplars únics, i, finalment, una darrera fase seria la difusió d'aquests inventaris mitjançant les modernes tecnologies de tractaments informatitzats, amb el que comportaria d'accés immediat a la informació tractada continuadament, sense demèrit del suport paper, que podria ser un instrument de consulta «barat».

El conjunt d'historiadors ha reivindicant la necessitat d'una política cultural que la realització d'una hemeroteca amb un conjunt de finalitats que la fessin esdevenir una eina de referència i, alhora, una

insubstituïble anella en la cadena de la investigació i producció cultural. En el primer volum de l'obra *La recerca científica i tecnològica a Catalunya* (Barcelona, IEC, 1990) i encetant l'apartat de la recerca en història Montserrat Durant, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, clou la seva aportació amb els mots següents (p. 246-247):

La recerca històrica es desenvolupa, actualment, tant dins com fora de l'àmbit universitari. De sempre, la historiografia local ha estat practicada a Catalunya, a vegades amb un nivell de rigor ben remarcable. Però els darrers anys s'ha produït, en aquest àmbit, un progrés qualitatiu que cal destacar. Pot ésser concretat en l'enorme tasca que duen a terme els centres d'estudis comarcals i locals, on són molt actius nombrosos historiadors amb formació universitària. La gran producció que fomenten i publiquen ha superat, els anys recents, el caire estretament erudit per incorporar-se als corrents historiogràfics més actuals. És per això que resulta del tot indispensable millorar els canals d'informació i de coordinació entre els centres comarcals i els departaments universitaris. Una primera passa en aquest camí hauria d'ésser assegurar una difusió suficient de les publicacions realitzades pels centres comarcals. En aquest sentit és especialment lamentable que l'esforç iniciat per la Generalitat per a posar a l'abast de tothom les publicacions d'aquests centres mitjançant una hemeroteca nacional no hagi arribat fins ara a bona fi...

4. Aquest programa inclou precisament una voluntat operativa de transformar la realitat existent. Només per aquest camí serem capaços de fer que les hemeroteques esdevinguin eines útils. Posem un exemple: van arribar a existir el *Correo de Torruella de Mongrí* i el *Correo de Gerona*, que cita Gómez Imaz a la seva obra *Los periódicos durante la Guerra de la Independencia* (Madrid, 1910), ja que reproduïx fragments (pàg. 80 i 82, i fitxes 70 i 77, respectivament), i diu clarament que els ha vist, mentre Lluís M. de Puig, que els ha cercat arreu per al seu treball *Notes sobre la premsa napoleònica a Girona* («Anales Instituto de Estudios Gerundenses», XXII, 1974-1975) indica que dubta de la seva existència (p. 14). Vist el gran catàleg francès, detectem que allí no hi són; per tant, ara ens toca a nosaltres, els catalans, de saber si els tenim o no. En cas positiu, on són? D'ací la importància del catàleg col·lectiu general, i en el negatiu, la necessitat d'efectuar una àgil i dinàmica política d'adquisicions (en original o microfilm) per a tenir aquests títols en alguna hemeroteca pública.

Els exemples son nombrosíssims. Prenent gairebé a l'atzar qualsevol repertori, ens trobem amb exemples similars. Vegem

l'inventari de Balaguer (*La premsa a la ciutat de Balaguer: 1862-1936*), de Nativitat Moncasí (Barcelona, Departament de Cultura, 1987): ens trobem amb dos títols; és a dir, ni el mateix títol es coneix. Va ser *El Vigía de Urgel* o bé *El Vigía de Balaguer* la revista que va aparèixer? Fins i tot de l'any es dubta: fou el 1870? En altres casos no es troba la revista més que en números aïllats *El Freno del Caciquismo* (1908), del qual l'hemerògrafa ha vist només el número 28, del 24.1.1908, i el 40, del 26.7.1912. En un altre cens, en aquesta avinentesa *La premsa de la ciutat de Vic al segle XIX*, de Concepció Miralpeix i Ballús (Barcelona, Departament de Cultura, 1981), en la primera fitxa —*Gazeta de Vich*— s'indica textualment:

D'aquesta primera publicació periòdica vigatana, n'he vist sols un exemplar, corresponent al número 36, amb data del 4 de maig de 1803. [...] [La *Gazeta de Vich* (1805) possiblement és continuació de l'anterior. També n'he vist tan sols un exemplar, corresponent al número 65, del dimecres 14 d'agost de 1805. [...] *Diario de Vich* (1808-1811), al Museu Episcopal, col·lecció gairebé completa. Hi manquen els sis primers número de 1310. A la Biblioteca de Catalunya només hi ha el número 40.

A *La premsa a Igualada* (1808-1082), de M. Teresa Miret i Solé (Barcelona, Departament de Cultura, 1988), s'indica que el *Diario de Igualada* fou present, en un número, a l'exposició sobre la Guerra de la Independència el juny de 1908 a Igualada, però no se n'ha trobat cap exemplar. En el col·leccionisme privat hi ha moltes col·leccions de premsa. Pel que fa a la fitxa següent d'aquest cens igualadí, ens indica la bibliotecària Miret i Solé que del setmanari *El eco de Igualada* no es conserva cap número a biblioteques públiques, però que la col·lecció completa —159 números, tret dels números 53 i 80— es conserva a la col·lecció particular del senyor Pere Borràs. Casos així, els trobem, afortunadament, arreu el país.

Es desprèn, d'aquests eloqüents testimoniats, la necessitat d'una doble labor: en primer terme, efectuar la recerca dels títols que no es conserven i, en segon, activar convenis de reproducció, adquisició o donació, custòdia o dipòsit, deixa, etc., per tal que el títols, únics, en mans privades puguin restar a disposició, almenys en reproducció, de la comunitat científica i cultural.

5. Sovint pensem que el patrimoni nacional d'un país són monuments i mosaics, quadres i tapissos..., en definitiva, l'art i les pedres, i si van junts, fantàstic: millor un claustre que un castell per a esdevenir patrimoni. Aquests aspectes que configuren la realitat nacional i esdevenen emblemàtics tenen associacions, fins i tot, que

malden per la seva conservació i enaltiment: Els Àmics dels Castells o els de l'Art Romànic han nascut com a fruit d'una necessitat. El temps malmetia el monument, i calia vetllar-hi, i des de la renaixença, amb el crít excursionista, literari i erudit de defensa de Ripoll o Sant Cugat, s'ha fet un camí que ha dut a la Catalogació i el manteniment del patrimoni diguem-ne monumental, lític, petri. I costa poc que el patrimoni s'endinsi vers la primera memòria del país, vers els manuscrits, vers els còdexs, vers els pergamins que configuren l'inici de la memòria escrita, i d'ací als incunables i a les edicions prínceps del s. XV i XVI hi va un pas. Si anem avançant en el decurs dels segles, ja ens trobarem amb les llacunes.

On és la premsa napoleònica?, i la premsa obrera?, i la clandestina?, i la premsa carlista?, i la dels fronts i trinxeres, a la darrera guerra? La majoria de repertoris que s'efectuen comencen amb publicacions de les quals només sabem el títol. El darrer cens de la Cerdanya, ho indica clarament: de la primera revista, tot i els esforços, no se n'ha trobat cap exemplar en cap de les biblioteques consultades. Com acostuma a succeir, si algú es posa en contacte amb els autors i els indica una localització, en ser pràcticament impossible una segona edició, la nova informació no té vehiculació possible. Només un catàleg general operatiu pot instrumentalitzar aquestes dades. Quan París i Londres preparen els relleus de les seves grans biblioteques, a Barcelona no sabem quines són les col·leccions que es tenen als principals centres, només els cedularis, tanmateix iguals que a la Renaixença, ens informen de les existències. Ara, avui, que tenim mitjans que comunicarien tots els departaments universitaris i tots els centres de recerca i els estudiosos, estudiants i professors, científics i professionals de la cultura trobrien en un instant on cercar aquell títol que desitgen. Parafraçant una frase de Renée Rous-Fouillet i Paul Roux-Fouillet: «Un index unique doit faciliter la consultation de ces notices.» El país que estima la seva premsa i la considera part constituent del seu patrimoni cultural honora el seu passat i contribueix a l'enriquiment de la societat.